

બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગે પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયો પર શૈક્ષણિક અનુભવની અસર

ડો. જયંતિભાઈ બી. પરમાર
ઈ.પ્રિન્સિપાલ,
સરદાર પટેલ એમ એક કોલેજ, અમદાવાદ

૧. ભૂમિકા

શિક્ષક પ્રશિક્ષણનું ક્ષેત્ર એક અલગ વિદ્યાશાખા (discipline) તરીકે વિકસી રહ્યું છે. તેમાં અધ્યાપનશાસ્ત્રનું વિજ્ઞાન (Pedagogy)નું મહત્ત્વ સવિશેષ છે. શિક્ષકો અધ્યયન-અધ્યાપન પદ્ધતિઓ, પ્રયુક્તિઓ અને કૌશલ્યોથી પરિચિત થાય તે આવશ્યક છે. વળી, અધ્યયનક્ષેત્રે પણ અનેક સંશોધનો થતાં રહ્યાં છે. જે પ્રાયોગિક પાસાંને પોષક છે. અધ્યાપન ક્ષેત્રમાં પ્રાયોગિક પાઠો સંદર્ભે શિક્ષક વર્ગખંડમાં અનેક વ્યવહારો-વર્તનો કરે છે. શાસ્ત્રી અને બીજાઓ, (૧૯૮૦). સંશોધન અનુસાર શિક્ષક વીસ હજાર જેટલાં વર્તન કરે છે. આ સંશોધનનો સૂર એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે શિક્ષકના અધ્યાપન વ્યવહારો દરમિયાન કૌશલ્યો- સૂક્ષ્મ વર્તનોનો અભ્યાસ અનેક શાબ્દિક-અશાબ્દિક વર્તનો પ્રગટ કરે છે.

૨. અભ્યાસના ચલો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં જે ચલોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવાનો હતો તે ચલો નીચે મુજબ હતા.

૨.૧ સ્વતંત્ર ચલ

અનુભવ

૨.૨ પરતંત્ર ચલ

ઉપરોક્ત બે સ્વતંત્ર ચલોની અસર પ્રાયોગિક પાઠ અંગે પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયો પર તપાસવાની હોવાથી તે અભિપ્રાયો પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે પરતંત્ર ચલ હતો.

૩. અભ્યાસના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓ નીચે પ્રમાણેના હતા.

૧. બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગે પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા માટે અભિપ્રાયોવલિની રચના કરવી.
૨. બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગે પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયો પર શૈક્ષણિક અનુભવ (૦ થી ૭ અને ૭ થી વધુ વર્ષ)ની અસર તપાસવી.

૪. અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ નીચે પ્રમાણેની હતી.

૧. બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગે ૦ થી ૭ વર્ષ અને ૭ થી વધુ વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા પ્રશિક્ષકોના પ્રાયોગિક પાઠો અંગેની અભિપ્રાયવલિ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

૫. નમૂનો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ગુજરાતની આઠ યુનિવર્સિટીઓમાંથી યાદચ્છિક રીતે સ્તરીકૃત ઝૂમખાં પદ્ધતિથી શહેરી અને અર્ધશહેરી વિસ્તારની એક-એક અનુદાનિત અને પાંચ-પાંચ બિનઅનુદાનિત કૉલેજોના અધ્યાપકોનો નમૂનામાં સમાવેશ થયો હતો. આ રીતે આઠ યુનિવર્સિટીઓની કુલ ૯૬ બી.એડ્. કૉલેજોના ૫૯૪ શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો પર અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો.

સારણી ૧

બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષકોનો અનુભવ સંદર્ભે નમૂનો

ક્રમ	અનુભવ	પ્રશિક્ષકોની સંખ્યા
૧	૦ થી ૭ વર્ષ	૪૪૩
૨	૮ થી ઉપર	૧૫૧
કુલ		૫૯૪

સારણી ૧ અનુસાર નમૂનામાં કુલ ૫૯૪ પ્રશિક્ષકો હતા. જે પૈકી ૦ થી ૭ વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા પ્રશિક્ષકોની સંખ્યા ૪૪૩ હતી. જ્યારે ૮ વર્ષથી ઉપરનો અનુભવ ધરાવતા પ્રશિક્ષકોની સંખ્યા ૧૫૧ હતી.

૬. સંશોધનનું ઉપકરણ

૬.૧ અભિપ્રાયવલિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં બી.એડ્. કૉલેજના શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો પાસેથી પ્રાયોગિક પાઠોના અભિપ્રાયો અંગે માહિતી એકત્રિત કરવા અભ્યાસકે સ્વ-નિર્મિત ઉપકરણ તરીકે અભિપ્રાયવલિ બનાવવાનું નક્કી કર્યું. આ અભિપ્રાયવલિ લિકર્ટ પદ્ધતિ અનુસાર રચવામાં આવી હતી. જેમાં વિધાનોનું સ્વરૂપ હકારાત્મક અને નકારાત્મક એમ બંને પ્રકારનું હતું. જેમાં ૩૮ હકારાત્મક વિધાનો હતાં અને ૩૮ નકારાત્મક વિધાનો હતાં. આમ, કુલ ૭૬ વિધાનોનો અભિપ્રાયવલિમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રત્યેક વિધાનની સામે શિક્ષક-પ્રશિક્ષકે પંચબિંદુ અનુસાર સંપૂર્ણ સહમત, સહમત, તટસ્થ, અસહમત, અને સંપૂર્ણ અસહમત એમ પાંચ પૈકી કોઈ એકમાં પ્રતિચાર આપવાનો હતો. પ્રસ્તુત ઉપકરણની વિશ્વસનીયતા ૦.૮૪ અને યથાર્થતા (C) ૦.૫૮ હતી.

૭. વિશ્લેષણ

૭.૧ જાતીયતા સંદર્ભે વિશ્લેષણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગે પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયવલિ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિાંકો વચ્ચે અનુભવ સંદર્ભે સાર્થક તફાવતને લગતી ઉત્કલ્પના હતી. આ ઉત્કલ્પનાની

ચકાસણી માટે t-ગુણોત્તર શોધી તફાવતની સાર્થકતા નક્કી કરવામાં આવેલ હતી. તેમની વિગત સારણી ૨ માં રજૂ કરેલ છે.

સારણી ૨

શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો દ્વારા તાલીમાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠ સંદર્ભે અપાયેલ અભિપ્રાયોના પ્રતિચારો ની અનુભવ પ્રમાણે સરાસરી, પ્રમાણવિચલન અને t-ગુણોત્તર

જાતીયતા	સંખ્યા	સરાસરી પ્રાપ્તાંક	પ્રમાણ વિચલન	t-ગુણોત્તર
૧ થી ૭ વર્ષ	૪૪૩	૧૩૩.૯૯	૨૧.૭૯	-૧.૪૭
૭ વર્ષથી વધારે	૧૫૧	૧૩૭.૧૧	૨૪.૪૨	

સારણી ૨ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગેના શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના અભિપ્રાયોની અનુભવ સંદર્ભે પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૧ થી ૭ વર્ષ અને ૭ વર્ષથી વધારે માટે અનુક્રમે ૧૩૩.૯૯ અને ૧૩૭.૧૧, પ્રમાણવિચલન ૨૧.૭૯ અને ૨૪.૪૨ હતું. તેના t-ગુણોત્તરનું મૂલ્ય -૧.૪૭ હતું, જે ૧.૯૬ કરતાં નીચું હતું. તેથી ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક તફાવત ન હતો. તેથી પ્રસ્તુત ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થયો ન હતો. એનું અર્થઘટન એ થયું કે બી.એડ્.ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગેના અભિપ્રાયોમાં પ્રશિક્ષકોના અનુભવ સંદર્ભે તફાવત ન હતો.

૮. તારણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું તારણ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. બી.એડ્. કૉલેજના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રાયોગિક પાઠો અંગેના અભિપ્રાયોમાં પ્રશિક્ષકોના અનુભવની દૃષ્ટિએ સાર્થક તફાવત ન હતો.

સંદર્ભગ્રંથ

- ૧.ભોગાયતા, સી. (૧૯૯૯). ચિન્તનાત્મક અધ્યાપનની મનોવૈજ્ઞાનિક અને રાજ્યશાસ્ત્રીય આધારશિલાઓ. મ.ઠાકર, ર.અંધારિયા (સં.). ચિન્તનાત્મક શિક્ષણ : શિક્ષક-પ્રશિક્ષણમાં નવવિચાર (પૃ. ૧૫-૧૯)માં. ભાવનગર : આચાર્ય શ્રી ગુ.હ. સંઘવી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય.
- ૨.દેસાઈ, કૃ. ગો., ને દેસાઈ, હ.ગુ. (૧૯૯૯). મનોવૈજ્ઞાનિક માપન. (બીજી આવૃત્તિ). અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણબોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- ૩.રાઠોડ, ન. સો. (૨૦૦૦). N R T 2 0 0 0 : કસોટી રચના અને યથાર્થીકરણ માટેની આંકડાશાસ્ત્રીય ગણતરી માટેનો કમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ અને તેની નિદર્શિની (ફ્લોપી ડિસ્ક) અને કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટ નકલો. ભાવનગર : શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, ભાવનગર યુનિવર્સિટી.
- ૪.રાવલ, (૨૦૦૫). વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ. નિરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ. પૃ.૫૮.
- ૫.શાસ્ત્રી, જ. (૧૯૯૦). અધ્યાપન-અધ્યયન પ્રવિધિ અને શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકન અને આંકડાશાસ્ત્ર. બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ. પૃ. ૭૯.